

Gábor Ferenc

Egy önrendelkező, önfenntartó, székely közösség

1. **Történelmi háttér**
2. **„Elválasztott” közösségi tisztségek**
3. **Oktatás, egyház, közbirtok, közmunkarend**
4. **A székely közösség mai helyzete**
5. **Kitörési pontok, lehetőségek**

Kedves sorstársaim!

Mostani rövid dolgozatomban egy székely közösség önszervező, önmegtartó és önfenntartó sajátosságait szeretném bemutatni, aminek alapja maga a közösség és azon belül az önmaga által teremtett, örökölt viszonyok, illetve ősi szokásrend. Mindezt egy olyan székely település tükrében, amely évszázadokon keresztül élte a maga életét, elszakadva úgy a tömbben élő székelységtől, mint a tömbmagyarságtól, beékelődve a bihari, románná lett etnikai tengerbe. E székely település neve Köröstárkány. Nevén, illetve földrajzi helyzetén keresztül számtalan szállal kötődik a hun-székely ősmúlthoz. Ami a történelmi nevet illeti, sok kutató, történész a Tárkányokat szakrális kovácsként vagy pedig a tudás birtokosaiként, és átadóiként határozzák meg. A közösség egy olyan helyet foglal el a Fekete-Körös völgyében, mely a valamikori magyar gyepűrendszer részéhez tartozott. Ismerve a székelység magyar történelemben betöltött szerepét Köröstárkányban a múlt század fordulójáig, illetve a román hatalomátvételig megmaradtak azok az íratlan szabályok, szokások, amik az önellátó, önfenntartó székely közösségek mindennapjait irányították, határozták meg. Hogy mindehhez tiszta képet kapjunk, vissza kellene térnünk a székelység ősmúltjához, a székelység eredetéhez, egészen a szkíták történelméig, aminek részletes leírása nem témája e dolgozatnak. Talán elég, ha a Magyar Királyság első évszázadáig tekintünk vissza, ami a székelység, magyarságon belüli helyzetét, szerepét illeti.

1. Történelmi háttér

Tudjuk, hogy térben és időben a székeltség, mint népcsoport, olyan kiváltságokkal rendelkezett, a Magyar Királyságban, amiért vérrel és étellel fizetett, folyamatosan. Ez a kiváltság a **NEMESSÉG!** A világon sehol másutt, mint népet, nemesi címmel nem illettek, csak a székeltséget. Talán nem mérész gondolat, ha kijelentjük, hogy maga a nemesség fogalma és tisztsége is a székeltség elsődleges meghatározója. Joguk volt, nem fizetni adót a magyar királyok felé, és ami talán a legfontosabb a kiváltságon belül, hogy közösen birtokolt földjeik, településeik, házaik, nem voltak elkobozhatóak, eltulajdoníthatóak, még a király által sem!!! Ami ingatlan tulajdonukat illeti, minden a székel közösség birtokában volt! Még ha ki is halt egy család, annak tulajdonát mindörökre a közösség örökölte. Hogy még jobban megértsük a közös birtok fogalmát, mibenlétét egy pillantás erejéig visszalépünk az időben, ami nem csak a hun-székel, illetve magyar történelmet illeti, ugyanis a tágabb értelemben vett „honfoglalás” idejéig a természettel egyhangban, harmóniában, élő népeknek volt egy közös jellemzőjük, ami meghatározta emberi mivoltukat. Ezt **közösségi vagyonnak, közbirtoknak**, vagy újabban **közvagyonnak** nevezzük. Ebbe a szóba minden belefoglaltatott, ami a székeltség tulajdonában volt és közösen használt. Úgy, mint az erdők, a legelők, az állatállomány, a lakósátrak helyei stb. A vándorlegeltetéssel foglalkozó népek, nem is tartottak, tarthattak igényt semmiféle magánvagyonra, ruházatukon, fegyverzetükön kívül, hiszen, csak időszakosan tartózkodtak ugyanazon a helyen. Tehát, értelemszerűen közös, illetve közhasználatban volt a legelő, erdő, mindenféle terület és állatállomány. A család jurájának a helye is csak időszakos használatban volt.

A székeltség közösségi tulajdonára, közbirtokára első csapást a letelepedésre való kötelezettség mérte. Az állandó lakhelyre, házépítésre kényszerített emberek a közösen használt legelőből hasítottak ki egy darabot házhelynek teleknek, telepnek. Ekkor és ez alkalommal jelenik meg a magántulajdon, ami valójában a későbbiekben egyre bővül a közbirtok rovására. A házban élő család, kertet hasított ki magának a ház mellé, amit a későbbiekben, bizonyára még bővített is. Ugyanilyen formában jelentek meg aztán a gabonatermesztésre használt szántóföldek, ugyancsak a közös legelőből kiszakítva. Tehát, leszögezhetjük a magánbirtok egyre bővült, míg a közbirtok területileg veszített nagyságából, ámbár, mint a fentiekben is szó volt róla, ez a székeltség elidegeníthetetlen közös tulajdonán belül történt. Megjegyezném, hogy a magyarság egész más fejlődésen ment keresztül, ami a

közös birtokot és a magántulajdont illeti. Hamar megjelent a társadalmi tagozódás és a gazdasági viszonyok teljes eltolódása a magántulajdon irányába. Megjelentek a nagy földbirtokok, földtulajdonosok és azok kiszolgálói a leszegényedett valamikori törzseken belül szinte teljes egyenlőséget megélt, jobbágy vagy zsellérsorba jutó, már szinte semmi tulajdonnal nem rendelkező tagjai a társadalomnak. Idővel a székely közösség tulajdonába, kezelésébe, tartoztak a megjelent utak, gátak, árkok, a közösség területén belüli folyó és patakpartok és a megépült templomok, iskolák, malmok is sok esetben.

A gyerekek nevelése átkerült az egyház irányítása alá, bár kijelenthető, hogy a fiatalokat maga a faluközösség is nevelte, odafigyelve viselkedésükre, mint a település legnagyobb értékeire! Ami magát az egyházat illeti, sok ideig, a közösség irányítása alá tartozott, ugyanis a reformáció után, a protestánsná lett közösség önmaga választott magának lelkészt és presbitériumot.

Hogy a székely közösség működőképes, önálló és önellátó legyen, ősi szokásait tiszteletben tartva, kiválasztotta maga közül a különböző tisztségekre érdemesnek tartott embereket, akik saját vagyonukkal feleltek a rájuk bízottakról. Korabeli iratok szerint ők voltak az „ELVÁLASZTOTTAK”. Minden elválasztott legjobb tudása szerint, vagy meghatározott, vagy pedig a jóézésre bízva volt javadalmazva.

2. Elválasztottak vagy közösségi tisztségek

Sokak számára mára már nehezen értelmezhető, szinte hihetetlen, hogy a település önmaga szervezte meg mindennapjait, életvitelét, illetve osztotta el a tisztségeket a közösségen belül. Az elválasztottak (még 1904-ben is így írják) tisztsége, felelőssége sok esetben elég nagy terhet jelentett, de ha valaki nem vállalta el a bizalmat még pénzbüntetésre is számíthatott. Tehát nem csak az egyszerű embereknek voltak kötelezettségeik, de a vezetőknek is a közösség felé.

A közösség a következő **elválasztottakat** bízta meg életvitelének igazgatására, rendben tartására: **1. Főbíró, 2. Törvénybíró, 3. Esküdtek, 4. Lelkész, 5. Presbitérium, 5. Jegyző, 6. Malombíró. 7. Erdőbíró, 8. Gát és Katonabíró, 9. Porciószedő (Falugazda), 10. Bábaasszony, 11. Bikateleltető, 12. Tanítók, 13. Közbirtokossági elnök, 14. Harangozók, 15. Egyházi (templomtakarító, mindenes) 16. Kisbíró, 17. Patrój, éjjeliőr, 18. Csúrhés, 19. Mezőcsész, 20. Szőlőhegyi csész, kerülő 21. Kecsepásztor, 22. Libapásztor, 23. Csordás, 24. Iskolaszék**

(tanítást felügyelő, általában a pap hivatala volt, ő választotta ki a tagjait).

Volt eset, hogy például iskolaépítésnél külön pénztárost, ellenőrt, felügyelőt választottak! A falu „első embere” a bíró volt, „csak” utána következett a helyi református egyház papja. Ha szigorúan vesszük, a bírót inkább az esküdtek követték a sorrendben és utánuk az egyházi presbitérium, hisz nem egy esetben a presbitérium döntött a helyi lelkész sorsáról is. Példának okáért megemlíthető egy 1939-40-es nehéz időkből való, korabeli eset. A pénzromlás olyan nagy volt, hogy a lelkész a megállapodáson, szerződésen felüli fizetésemelést kért. A presbitérium nem adta meg, mondván, a falu egyszerű embereit is ugyanolyan mértékben sújtja a válság, mint bárkit! Ezért a pap dolgozni járt a cséplőgéphez, hogy kiegészíthesse a járandóságát! Megjegyzendő, hogy az egyháznak azokban az időkben 10-12 hektár földje volt. Nagyrészt ebből tartotta el a papot és az egyházi tanítókat. Maga a falu, illetve gazdái összesen kb. 1854 kat. hold szántófölddel rendelkezett. (Győrffy I, A Fekete-völgyi magyarság)

Jellemző, és jelképes, hogy egy 1912-es, a falu előjáróságáról Győrffy István által készített képen, csak a **bíró** visel kalapot! (És mégis!) A későbbiekben még szó lesz róla...

A fontossági sorrendben jelentős szerepet töltött be a **falugazda**. Nála volt a falu pénze, helyi jövedelmekből, adókból, büntetésekből befolyó összegek. Ő adott pénzt az esetenkénti közös állatvásárlásra. Például, ha falunak bikát, vagy kant kellett vásárolni. A „Bika-rít” nevű földterület a falu bikáját tartóé volt. E tőkeállat fontosságát jelzi, hogy a falu külön „Bika-istállót” épített, nyilván így biztosítva az egészséges jószágállomány fenntartását.

A **kisbíró** mindenről tudott, a településen ő hozta és vitte a híreket. Feljárta a falut, dobolt, értesítette az embereket kötelezettségeikről, összejövetelekről, gyűlésekről.

A **két harangozó** feladatát, kötelességét nem kell külön hangsúlyozni, hiszen a falu életvitele, életritmusa, és elsősorban keresztyén hitéletet szabályozó szerepük jelentősége vitathatatlan. Ők és a harang!

Az éjjeli őröket (patrajakat), szőlőhegyi csőszöket, mezőőröket minden évben választások útján jelölték ki. Ugyanez vonatkozott a csordásra, csürhésre, vagy a kecske és libapásztorra is. Őket az állattartók választották meg, megegyezés szerint, fizetésük mellé természetbeni juttatásokat is kaptak; búzát, tengerit, szalonnát, kenyeret stb.

A **pásztorok** javadalmazását Dr. Kós Károly részletes leírásából ismerjük. Az ökörpásztor bére egy marha után: $\frac{3}{4}$ véka búza, $\frac{1}{2}$ kenyér, 1 font szalonna, minden marha után 10-20 krajcár vagy lej, bocskorpénz egy pár

bocskorra és hozzá való foltra adták. A disznósűrhe kondásának bére 1 disznó után május 1-től november 1-ig: ¼ véka tengeri, 2 vajkó (5 liter) búza, 1 fertály (12 deka) szalonna és 10 krajcár vagy 5-10-20 lej bocskorpénz. A juhász fizetése: 2 rend ruha (2 ing, 2 gaty) 1 pár szőrkapca és 1 pár ruhakapca, 1 pár bocskor és minden 4 juh után 1 kenyér, 1 font szalonna, egy kis főzelék és némi pénz. A valamikori éjjeli öröket a falu fizette. A bábaasszonyt pedig, értelem-szerűen az újszülött családjá.

A **bírókat** általában 2-3, de megesett, hogy csak 1-2 évre választották, a körülményektől függően. Úgyszintén a presbitériumot, esküdteket is. A lelkészt és tanítókat közös megegyezéssel, amíg a helyzetükkel, *díjlevelükkel*, juttatásaikkal meg voltak elégedve, illetve a közösség a szolgálatukkal, így volt ez más tisztségekkel is. Kivételt képeztek a pásztorok, csőszök, akiket minden évben újraválasztottak, ha meg voltak elégedve munkájukkal maradhattak, ha nem, mást kerestek a helyükbe. Külön megegyezés volt a havason legeltető pásztorral, ugyanis az ő esetében sokkal nagyobb volt a felelősség, hiszen sok esetben vadtámadás vagy éppenséggel villámcsapás miatt érte kár a rábízott állatokat. Minden esetben, neki, elsődlegesen értesíteni kellett a gazdákat és az állat bőrével el kellett számolnia. Nyilván a nagyobb veszély miatt ő nagyobb juttatásra, fizetésre számíthatott.

Sajnos napjainkban szinte elképzelhetetlen, hogy egy közösség hogyan tudta ön-kormányozni mindennapi életét, bár mint a fentiekből kitűnik, illetve a sok évszázados tapasztalat mutatja, sikerrel, eredményesen szervezték meg közösségi életüket. Nem vártak külső beavatkozást, iránymutatást. Igaz, hogy az ország törvényeit is betartották, betartatták, hiszen azok sok esetben megegyeztek a helyi íratlan szokásokkal, szabályokkal, hagyományokkal. Hogy a békítések, ítéletek, büntetések és végrehajtás is helyben történtek, a közösség magas fokú felelősségtudatáról, önbecsüléséről tesz tanúbizonyságot. A közösség minden eszközt megragadott, hogy védje önmagát, illetve tagjait. Példának okáért álljon itt egy határozat 1892- ből. „*Nazarénusok jönnek a faluba „ájtatoskodni”*. Ki befogadja őket büntetésből köteles kifizetnie az óraalapha 5 forintot.”

A felmerült nézeteltéréseket, kisebb, nagyobb kihágásokat az esküdtek oldották meg vagy hoztak ítéletet a súlyosság függvényében.

A törvénybírók és esküdtek pedig nem mindig bántak kesztyűs kézzel az akkori idők „bűnelkövetőivel”. Példának okáért álljon itt néhány 1783. és 1784. évekből származó feljegyzés, jegyzőkönyv másolata, amit a korabeli írásmódhoz híven idézek.

„*Anno 1783. év 20.-a Május in Episcopali Possessione Tárkány felvétetődött*